

КООРДИНАТИ РЕЦЕПЦІЇ МІХАЯ ЕМІНЕСКУ УКРАЇНСЬКОМОВНИМ ПРОСТОРОМ

(Продовження із 3 с.)

Добірка вміщує передруки раніших перекладів, але й нові переклади творів Емінеску *Mortua est, Rugăciunea unui dac, Colinde, colinde*, здійснені М. Михайлюком, та *Răsa! asupra mea, Rugăciune, Odă*, здійснені Миколою Корсюком.

Вагомими «пунктирами» на висхідній координаті утвердження постаті Міхая Емінеску в українській культурі, поряд із здійсненими Ярославом Шпортою (1952 р.) та Андрієм М'ястківським (1974 р.) перекладами знаменитої його поеми *Лучафер*, є її нові переклади Володимира Коломійця (2000), Станіслава Стриженюка (2001) та Віталія Колодія (2003).

Дальшому утвердженню перманентності Міхая Емінеску в українському просторі спричинилися також по чергові переклади з його поезії, друковані у ж. «Всесвіт» (№№ 1-2, 12 за 2015 р.; № 3-4 за 2017 р.; № 1-2 за 2018; № 4 за 2019 р.).

Досьогодніші українські переклади здійснено як із надрукованих поезій за життя Емінеску, так й із надрукованих після його смерті. Дані переклади не дорівнюють числу оригінальних поезій поета, але на їх основі все ж таки можна здійснювати наукове дослідження Емінескового доробку.

Значно меншим числом літературознавчих матеріалів, але теж на висхідній координаті відзначено поодинокими «пунктирами» кілька складових художньої сутності Міхая Емінеску. Після, так би мовити, стардатних представлень в *Українській радянській енциклопедії* (1964; 1978), в *Українській літературній енциклопедії* (1990), у передмовях до Емінескових видань та в статтях для читачького загалу, в українському емінескознавстві настає відрядне «зрушення»: у Львівському університеті 1965 р. В. А. Тонковидов захистив дисертацію *Философские взгляды Михаила Эминеску*², тему якої слід би розглянути у зв'язку із тематично спільними працями румунського літературознавця Джордже Калінеску, філософа Константина Нойки й ін. та із сучасною працею Вікторії Коломійцевої *До питання про категорію часу в поетичному дискурсі*, в трактування якої введено твір Емінеску *Зневірений дух* і відповідні твори Т. Шевченка. По-сучасному слід би розглянути і працю Тонковидова *Общесоциологические взгляды Михаила Эминеску*. У тому ж Львівському університеті М. Штивельман захистив 1969 р. дисертацію *Проблеми творчества раннего Эминеску*. На цю тему написано багато, особливо румунами та чернівецькими літературознавцями.

Тематичне поширення творчості Міхая Емінеску відзначено статтю С. Семчинського *Античный мир в творчестве Михаила Эминеску* (Тбілісі, 1975).

Найбільшу увагу надали осмисленню творчості румунського класика чернівецькі літературознавці, зокре-

ма професори тамтешнього університету: Володимир Антофійчук прослідив *Молитву і Псалому* творів Тараса Шевченка і Міхая Емінеску; Лідія Ковалець накреслила цікаву картину-паралель навчання у Чернівцях Міхая Емінеску й Юрія Федьковича; Борис Бунчук спричинився до укладення і схвалення *Програми для здобуття освітньо-кваліфікаційних рівнів «спеціаліст», «магістр» зі спеціальності «Румунська мова та література»*, в якій особливе місце посідає Міхай Емінеску; Богдан Мельничук надрукував до навчального курсу посібник *Румунська і молдавська література* (2003), осмислив стосунки Міхая Емінеску з Україною, а інтерпретаціями творів румунських поетів (насамперед Емінеску) заклав, як відзначає Лора Бостан, основи «перекладацької школи на Буковині»; К. І. Паладян довела факт, як на основі класичного гекзаметра кінця XIX-початку XX ст. Міхай Емінеску створив національну модель гекзаметра, яка відповідає природі румунської мови. Дипломні та магістерські роботи з емінескознавства пишуть студенти чернівецького вузу.

Цікаві підходи у сприйнятті Міхая Емінеску інших чернівецьких літературознавців, як Володимир Бурбан (*Усе, що хотів сказати, сказав до 33 років*), Я. В. Захарчук (*Буковинська література як зразок Європи*), Н. Фецул (*Незгасна мить поезії Емінеску*) і ін.

Надто ефективним заходом перманентизації постаті Міхая Емінеску в українському житті є проведення учнівських конкурсів читців поетової творчості із настільки промовистим гаслом, як «Емінеску об'єднав талановитих дітей».

Світла пам'ять Міхая Емінеску вшановується організацією книжкових виставок поетових творів, відкриттям кімнати-музею в Чернівецькій гімназії, в якій він навчався, відкриттям поетових погрудь та споруджуванням пам'ятників у містах Герци і Чернівці.

У Чернівцях Міхая Емінеску названо «сином двох народів», як висловився в одному із інтерв'ю Генеральний Консул Румунії в м. Чернівці. Значно натхненніше підсумувала це Ірина Губанова: «Міхай Емінеску: румунський Шевченко з Буковини» (<https://vsiknygy.net.ua/person/23591>).

Примітки

1 Сердечно дякую і при цій нагоді шановному професорові Чернівецького університету Володимиру Антофійчукові за пересилку інтернетом неіснуючої в нас збірки перекладів Келара та інших цінних емінескознавчих матеріалів чернівецьких науковців.

2 Сердечно дякую шановному професорові Львівського університету Богданові Якимовичу за пересилку інтернетом *Автореферату* дисертації В. А. Тонковидова.

Володимир АНТОФІЙЧУК, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

ОСИП МАКОВЕЙ У СВІТЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Серед архівних документів, які стосуються життя і творчості Осипа Маковей, – «Автобіографія», «Щоденник», листи, рідкісні видання, як, приміром, «Пустельник з Путні і інші оповідання» (Чернівці, 1909) та ін. Більша частина цих документів зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

«Ще замолоду я бажав стати письменником і отсе вже сорок років минуло, як я стараюся заслужити собі на ім'я письменника. Багато праці на се присвятив. Не кажу, що змарнував час, і не нарікаю, що не діждався великих успіхів. Я знаю, що не маю права записати себе до великих письменників. Се повинен знати чоловік у 57-ім році життя і я сего свідомий. Але на ім'я українського письменника я таки заслужив і гадаю, що в загальну скарбницю нашого письменства я вложив дещо цінного і оригінального. Багато з того, що я написав, уже забулося і ще не одно забудеться, однак лишилось деяка частина, котра мене пережить і в літературі буде мати своє місце і свою ціну. Значить, молодечий ідеал я осягнув – і се мене нагороджує за труд. Серед иньших обставин життя може дав би більше і краще, а так добре, що хоч те дав, що міг дати»¹, – писав Осип Маковей у листі до Дениса Лукіяновича від 27 березня 1924 р., який можна сприймати як своєрідний вступ до його «Автобіографії» (1924). Цей твір, текст якого охоплює 40 сторінок формату 21,5 на 17 см, зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Він служить важливим джерелом пізнання життя Осипа Маковей, з'ясування його поглядів на письменницьку працю і український літературний процес кінця XIX – початку XX ст., пізнання обставин, в яких народжувалися задуми тих чи тих творів. Крім того, «Автобіографія» разом з іншими творами, побудованими на фактах з особистого життя, дає можливість судити про основні риси характеру і світогляду письменника, який вирізнявся великим працелюбством, тонким почуттям національної і людської гідності, скромністю, готовністю на самопожертву задля інтересів рідного народу, здатністю на об'єктивну самооцінку.

У згаданому вище листі до Дениса Лукіяновича Осип Маковей висловив свій погляд на особливості письменницької праці. «Ще Федькович писав, що ми, письменники, у твердого пана служимо; він не дозволяє нам дармувати. Се добре, коли є талант, а до таланту незалежне становище. Але се свого роду панщина, коли нема одного або другого», – розмірковував він. І

далі висноував: «Бути українським письменником (та ще в Галичині) – се справді тяжкий обов'язок. Пером не заробиш на життя, а наша праця на прожиток забирає найкращий час і забиває духа; нема коли думати і працювати з пляном над розвитком свого таланту. І мимо того мусиш писати!» Тема творчої праці митця, зокрема, українського, його ролі і значення в суспільстві, до якої звернувся Осип Маковей, звучить також у багатьох творах української літератури. Так, оповідання «Українські талани» (1927), що належить перу Клавдії Бобикевич, у дещо гумористично-іронічних тонах відтворює один день з життя талановитої письменниці Сидонії Муренко. Своєю творчістю вона прагне допомогти рідному народові, але наражається на безліч щоденних побутових справ, які не може розв'язати через брак коштів, і врешті-решт відступає від омріяних життєвих планів і навіть наважується порушити власні морально-етичні принципи, давши згоду на одруження з нелюбим чоловіком.

Ще з гімназійних літ Осип Маковей був заряджений на те, щоби прислужитися своєму народові. Наділений великим мистецьким талантом, він міг добитися помітних успіхів у малярстві чи музиці, але присвятив себе слову, чесно і самовіддано служачи йому понад сорок літ. Він належав до того покоління письменників, які сповідували європейські мистецькі цінності, виявляли нові суспільно-політичні погляди, характерні для кінця XIX – початку XX ст. Із того численого в доробку письменника, що пережило свій час і чесно служить сьогоденню, відзначу передусім літературно-критичні й літературознавчі праці – неабиякий внесок у нашу науку про красне слово, історичну повість «Ярошенко», низку прозових і поетичних творів, серед яких – пісня на його слова і музику, що стала народною:

Ми гайдамаки, ми все однакі,
Ми ненавидим вороже ярмо.
Йшли діди на муки, підуть і правнуки.
Ми за народ життя своє дамо.

Народився письменник 23 серпня 1867 р. в містечку Яворів, що на Львівщині. Його батько Степан Маковей ґаздував на кількох моргах поля, займався кушнірством і понад усе дбав про свою родину. Навіть, коли захворів на запалення легень, працював доки стало сил, не дбаючи про себе.

(Продовження на 6 с.)

ОСИП МАКОВЕЙ У СВІТЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

(Продовження з 5 с.)

Про його останні дні Осип Маковей залишив зворушливий запис у своєму «Щоденнику». Йому було невимовно шкода батька, який помер у січні 1889 року, маючи всього 48 літ.

Мати походила із чесько-української сім'ї. «...Се була інтелігентна, добра людина, незвичайно лагідної вдачі, – згадував згодом вдячний син. – Се передовсім вона післала мене в гімназію і потім дбала про мене, доки могла. З її смертю (а вона померла п'ятдесятчотирьохлітньою в 1904 р. – В. А.) я втратив, так сказати б, найближчу мету життя; не мав уже про кого дбати, бо братів сяк-так забезпечив, і почув самоту в життю».

Крім Осипа, в родині Маковей виховувалося ще двоє молодших синів – Іван та Остап, які стали порядними господарями у Яворові.

Як багато свідомих галицьких українців, Маковей намагалися вивести в люди своїх дітей, дати їм відповідну освіту, але через брак коштів віддали в науку тільки найстаршого. Спочатку він навчався в Яворівській так званій виділовій школі (1874 – 1879), а відтак продовжив освіту в єдиній тоді в Галичині українській академічній гімназії у Львові (1879 – 1887). У нижчій гімназії Осип навчався дуже добре, а у вищій – трохи слабше, бо доводилося заробляти на прожиття приватними уроками. Часто, як він згадував, тяжко бідував. Про те, як жилося тоді студентській молоді, Осип Маковей розповів у своїх творах – «Історія одної студентської громади» та «Весняні бурі». Він був одним із організаторів гуртка «Згода» (1884), члени якого зібрали бібліотеку, проводили літературні вечори, видавали газети, в яких друкували власні твори тощо. Гімназисти потайки читали вільнодумні книжки, з яких знайомилися з ідеями соціалізму й атеїзму, про що йдеться в оповіданні «Весняні бурі».

У гімназії Осип Маковей захопився творчістю геніального українського поета і під цими враженнями написав вірш «В 25 річницю смерті Т. Шевченка», автограф якого зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові. У ньому, звертаючись до Кобзаря, дев'ятнадцятирічний автор стверджував:

Йдемо, батьку, твоїм слідом!..
Вже світає між народом,
Воля понесла побіду
Ясне сонце вже нам сходить!..

Радуйсь, батьку, ми на волі,
Ми живемо русинами.
А живемо ми, ніколи
Не загинеш Ти між нами².

Згодом О. Маковей написав низку статей про Т. Шевченка, здійснив науковий аналіз окремих творів поета, дослідив процес поширення його спадщини в Галичині та на Буковині, висвітлив низку заходів щодо святкування на його честь тощо.

У грудні 1885 р. Осип Маковей познайомився з Іваном Франком. «...Бував у нього досить часто. Був дуже йому вдячний за добру пораду і за людяне поведіння з мною», – свідчив письменник у своїй «Автобіографії». Завдяки Франкові він у 1885 – 1886 рр. у журналі «Зоря» опублікував кілька перекладів з Гайне і власний вірш «Заказані яблука». Це був початок його письменницької кар'єри.

У 1887 – 1889 рр. Осип Маковей навчався у Львівському університеті, де, за його ж словами, «зادумував учитися української мови, латини і греки. Не хотів бути священиком, щоб «не грати ціле життя комедії»; вибрав собі світський факультет, хоч не мав нізвідки матеріальної безпеки, щоби спокійно зайнятися наукою. <...> В університеті, оскільки мав час, я цікавився українською мовою, про латину і греку мало дбав».

Важливі свідчення залишив Осип Маковей про свою працю на посаді головного редактора газети «Буковина», яку він обіймав з квітня 1895 до кінця листопада 1897 рр. Завдяки йому періодичність часопису зросла з чотирьох до шести разів на тиждень (виходила щодня, крім неділі і свят). «Праця була величезна, – писав Осип Маковей, – її можна було зробити лише при молодечім захваті. Не за все, що друкувалося в «Буковині», я можу відповідати, бо часопис не був мій, але я стягнув до нього багато різнородних людей, без уваги на партійну приналежність. «Буковина» була вправді спонсорована правительством газета, – скільки діставала, не знаю, – але поза лояльністю для уряду мала повну свободу. Об'єктивно судячи (тепер, по літах), ся лояльність приносила укр[аїнському] населенню на Буковині значні здобутки. <...> Коли ці здобутки не дали буков[инському] укр[аїнському] населенню тої свідомості, якої треба, щоби вдержатися на поверхні і без ласки правительства, то сему були винні наші політики, котрі занадто покладалися на ласку згори, а замало займалися усвідомлюванням народу».

(Далі буде)

Примітки

¹ Маковей О. Автобіографія // Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 59, № 2726. Далі цитати з цього джерела подаються без зазначення посилань.

² Маковей О. В 25 річницю смерті Т. Шевченка // Центральный державный исторический архив Украины у Львові. – Ф. 386. – Оп. 1. – Спр. 24.

Євсебій ФРАСИНЮК

Т. Г. ШЕВЧЕНКО: ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ – прадавній молебень (II)

(Продовження з № 300)

Переспів Шевченка за відомим фрагментом – уславленим загально-прийнятим заголовком «Плач Ярославни» – з давньоруської поеми «Слово о полку Ігоревім», за формою відповідає властивому йому стилю віршування, притаманному історичним його пісням чи поемам, за послідовністю зображень, приблизно, відповідає оригіналу, але лірично-розмислюючий наголос паде на деталі, сенс яких буде визначитись подалі.

З самого початку поет вводить у свій текст дієслово «співає», яке не існує ні в оригіналі, ні в перекладі на сучасну українську мову Максима Рильського: «В Путивлі-граді вранці-рано/ Співає, плаче Ярославна,/ Як та зозуленька кує,/ Словами жалю додає». Першим рядком, вживаючи словосполучення, поет відкриває завісу і створює одразу вимір місця, освітленого природним прожектором початку дня, а другим – влаштовує читача всередину цього кадру – давнього Новгород-Сіверського княжого укріплення-столиці, де він чує/відчуває і спів, і плач княгині.

Якщо звернути увагу на підтекстові антонімне значення (радіє-сумує) пари «співає, плаче», то можна зауважити те, що відповідає такому різко мінливому внутрішньому стану людини тільки драматично-безвихідна ситуація, вирішення якої є тільки в Божій силі, за умови найпотужнішої молитви. Слова Святого Августина «Хто молиться співаючи, той молиться вдвічі» та народне прислів'я «Сльози ніколи не капають на землю» допускають і до тлумачення цього візуально-аудитивного зображення яко пристрасний молебень.

Підтверджує дане бачення і порівняння «Як та зозуленька кує». У давньому народному віруванні, затриманому і по нині, зозуля – це віщий птах, добрий вісник, правдоносець, Богиня Долі, ключниця Раю – останньою прилітає навесні і першою відлітає у вирій (тому не встигає виквочити своїх діточок і підкладає яйця чужим птахам). В неї сила пророчити тривалість життя, подружжя, кількість дітей тощо; якщо ставити їй навесні такі запитання, вона відповідає своїм куванням – потрібно тільки їх полічити!..

Георгій Поплавський, Плач Ярославни, гравюра, 1984 р.

Отож, Ярославна молить-бажає-пророчить добру долю князю та його дружині, оплакує невдачу, прагне доброї вістки, хоче знати правду, готова допомогти, навіть пожертвуватись.

Синтагмою «Словами жалю додає» Шевченко посилює увагу, по-перше, на готовність княгині бути поряд із князем у його найважчих обставинах: «– Полечу, – каже, – зигзицею,/ Тісю чайкою-вдовицею,/ Та понад Доном полечу,/ Рукав бобровий омочу/ В ріці Каялі. І на тілі,/ На княжій білім, помарнілім,/ Омую кров суху, отру/ Глибокі, тяжкі рани...» Прадавня українська легенда/пісня про чайку-вдовицю слугує символом материнської туги по трагічному втраченні пташенят-діточок. Наскільки свідчать українські історичні джерела, тісний дружній зв'язок князя з воїнами княжої дружини (корпусу, війська) часто уподібнювався родинному відношенню, воїни вважалися дітьми княжої родини. Словосполучення «чайкою-вдовицею», правдоподібно, відноситься до страждання Ярославни через смерть багатьох воїнів княжої дружини.

Бобровий рукав – це символ-ознака княжого строю.

Омочити його і вживати у лікуванні ран сугерує рішення княгині застосувати найдорожче пожертвування для спасіння життя князя/ княжого престолу.

По-друге, поет посилює увагу на слова Ярославни. Жаль, якого додають її слова, не стосується тільки особистого драматичного стану молоді княгині, але й драматичного стану князівства, Русі в цілому. Тому, мабуть, її молебні слова перевищують звичайність молитви, здаються перебільшуваними у відношенні до Бога: «І квилить, плаче Ярославна/ В Путивлі рано на валу:/ – Вітрило-вітре мій єдиний,/ Легкий, крилатий господине!/ Нащо на дужому крилі/ На вої любії мої,/ На князя, ладо моє миле,/ Ти ханові метаєш стріли?/ Немало неба, і землі,/ І моря синього. На морі/ Гойдай насади, кораблі./ А ти, прелютій... Горе! Горе! Моє веселіє украв,/ В степу на тирсі розібгав». Подвійний вигук та останні два речення підтверджують попереднє бачення і вповні виправдовують пряме та переносне значення перших двох слів – «квилить, плаче».

(Продовження на 8 с.)